

оцінити чи є така поведінка толерантною всі діти обрали відповідь «так, бо слабшим треба допомагати, співчувати, заступатися за них».

Щодо ставлення дітей до людей різних рас та національностей, іноземців, то в більшості школярів та школярок відсутні певні упередження стосовно них. Майже всі учні та учениці вважають, що спілкування з людьми інших рас та національностей – це цікаво, хотіли б з ними дружити, пізнавати їх життя, не відмовилися б від пропозиції листування з іноземцями. Проте в учнівства все ще наявні стереотипні уявлення щодо людей ромської національності. Про це свідчить аналіз відповідей на 15 запитання анкети: «На подвір'ї школи до тебе підійшов хлопчик ромської національності (циган) та попросив позичити телефон, щоб зателефонувати мамі. Чи позичиш ти телефон?». Відповідаючи, лише одна дитина обрала варіант «так, звісно», десятеро – «так, але пильно спостерігатиму за ним, раптом він хоче вкрати телефон», решта – «ні, я не даю свої речі незнайомим людям. Вони можуть їх вкрати». Цікавим є той факт, що в анкеті було аналогічне запитання, але про звичайну дівчинку, яка попросила позичити телефон. Їй погодилося позичити телефон чотири особи, восьмеро погодилися б, але наглядали б за нею. Загалом, семеро дітей, які позичили б телефон дівчинці, не зробили б цього для хлопчика ромської національності.

Таким чином, встановлено, що діагностика толерантності може здійснюватися шляхом анкетування, розроблено анкету «Визначення рівня толерантності у молодших школярів». Діагностика рівня толерантності третьокласників показала, що вони мають базові знання про толерантність, плутають поняття «толерантність» з жалістю та співчуттям, при взаємодії з представниками деяких етносів можуть піддаватися впливу наявних у суспільстві стереотипів.

Список використаних джерел

1. Грива О. А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. філос. наук: спец. 09.00.10 «Філософія освіти». Київ. 2008. 32с.
2. Гурова Т. Ю. Аналіз структури толерантності молодшого школяра. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Зб. наукових праць*. 2011. №5 (40). С. 84–95
3. Кислова В. П. Формування толерантності особистості школяра. Київ : Вид-во ім. М.П. Драгоманова, 2009. 129 с.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, старший викладач Байдюк Н. В.

Здір Д. Р.

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНА ЕКСПЕРТИЗА ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У вересні 2015-го року Генеральною Асамблеєю ООН було затверджено Цілі сталого розвитку, досягнення яких поставило собі за мету людство. Ціль № 4 «Якісна освіта» спрямована на досягнення якісної освіти для всіх, забезпечення рівноправного доступу до неї, ліквідації гендерних і матеріальних розбіжностей. Це неможливо без подолання різних форм дискримінації в освіті. Очевидним є й те, що подолання дискримінації в сфері освіти пришвидшить досягнення усіх цілей, адже освіта є одним із найпотужніших засобів сталого розвитку. Важливим кроком до подолання дискримінації в освіті є здійснення антидискримінаційної експертизи підручників, що передбачає виявлення й усунення контенту, що не відповідає недискримінаційному підходу. Особливого значення набуває факт законодавчого закріплення антидискримінаційної експертизи макетів шкільних підручників для початкової школи, що засвідчує наказ МОН України «Про затвердження Положення про конкурсний відбір проектів підручників для 1-2 класів закладів загальної середньої освіти».

Науково-методичну основу антидискримінаційної експертизи підручників становлять такі праці: «Дискримінація, расизм, ксенофобія, антисемітизм» Т. Бакки, І. Ветрова, «Гендерні стандарти сучасної освіти» (3 частини) під заг. ред. О. Кікінеджи, О. Семиколенової, «Гендерна

рівність і недискримінація» Т. Марценюк, «Теоретико-методологічні засади антидискримінаційної експертизи підручників» О. Малахової, О. Марущенко.

У процесі пропонованого дослідження здійснено антидискримінаційну експертизу підручників з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» методом контент-аналізу. Було обрано п'ять найбільш тиражованих навчальних книг з інтегрованого курсу «Я досліджую світ», що належать до переліку підручників для 1 класу закладів загальної середньої освіти, які можуть друкуватися за кошти держбюджету [6], а саме: «Я досліджую світ» (авт. Гільберг Т., Тарнавська С., Гнатюк О.), «Я досліджую світ» (авт. Бібік Н., Бондарчук Г.), «Я досліджую світ» (авт. Большакова І., Пристінська М.), «Я досліджую світ» (авт. Волощенко О., Козак О., Остапенко Г.), «Я досліджую світ» (авт. Грущинська І., Хитра З.).

Методика здійснення антидискримінаційної експертизи передбачала обробку: кількісної диспропорції представленості осіб обох статей, різного віку, кольору шкіри, віросповідання, осіб з інвалідністю тощо; представлення осіб різних статей, віку, етнічності тощо лише у стереотипних соціальних ролях; сегрегації і поляризації за ознакою статі, релігії та ін.; зображення людини загалом, загальнолюдських цінностей лише через образ чоловіка, етнічного українця, людини без будь-яких фізичних обмежень; використання/не використання дискримінаційної мови; наявності/відсутності сексизму.

У результаті антидискримінаційної експертизи підручників було виявлено кількісну диспропорцію представленості осіб обох статей, переважання на зображеннях людей лише європеїдної раси, а в деяких підручниках взагалі відсутність ілюстрацій осіб інших рас, наявності лише поодиноких зображень осіб з інвалідністю, представлення осіб різних статей, віку переважно у стереотипних соціальних ролях, зображення людини загалом і загальнолюдських цінностей виключно через образ етнічного українця/-ки, православного, людини без будь-яких фізичних обмежень, паралельне використання гендерночутливої мови та мовного андроцентризму; відсутності сексизму в змісті підручників.

У всіх підручниках встановлено незначну кількісну диспропорцію представленості осіб обох статей. Найчастіше зображення чоловіків/хлопчиків переважають над зображеннями жінок/дівчаток. Найбільший показник кількісної диспропорції у підручнику авт. Н. М. Бібік, де образів чоловіків/хлопчиків у 1,4 рази більше, ніж зображень жінок/дівчаток. У середньому у проаналізованих книгах у 1,23 разів більше чоловічих образів, ніж жіночих.

Ситуація з кількісним представленням осіб різного віку, кольору шкіри, етнічності, людей з інвалідністю дещо гірша. Кількість зображень людей літнього віку незначна у всіх підручниках (Рис. 1.1.) і досягається зазвичай шляхом зображення бабусь і дідусів на сторінках, присвячених вивченню тем, що стосуються сім'ї.

Рис. 1.1. Кількісне представлення осіб літнього віку на сторінках підручників «Я досліджую світ» для 1 класу

У всіх підручниках також недостатньо ілюстрацій осіб з порушеннями здоров'я. Так, є лише поодинокі зображення людей з інвалідністю чи порушеннями здоров'я. Зазвичай, це ілюстрації або осіб з порушеннями зору, або ж опорно-рухового апарату, які пересуваються з допомогою інвалідного візка, при чому перші значно переважають.

Під час здійснення експертизи було виявлено, що в підручнику Бібік Н. М. на ілюстраціях зображені лише люди європеїдної раси, що спричиняє невидимість інших рас та етносів і не враховує їх розмаїття. В інших навчальних книгах зображення людей різних рас хоча і наявні, проте зазвичай супроводжують завдання на порівняння зовнішності людей.

Вдалося з'ясувати, в яких соціальних ролях представлені особи обох статей та різного віку. На жаль, зробити це стосовно представників та представниць різних етносів, віросповідань не вдалося, оскільки в підручниках наявні лише їх епізодичні зображення. Щодо того, якими соціальними ролями наділені особи обох статей, то у підручниках все ще транслюється стереотип жінки-берегині домашнього вогнища і саме жінки найчастіше зображені виконуючи хатню роботу. Та все ж позитивно є відсутність у підручниках стереотипу, що тато не повинен займатися вихованням дітей. У всіх книгах можна знайти зображення, де чоловіки бавляться з дітьми, проводять разом з ними час.

Стосовно професійної діяльності чоловіків та жінок, то у підручниках прослідковується тенденція до розподілу професій на «чоловічі» та «жіночі»: педагогами зображені переважно жінки, серед ілюстрацій пожежників, рятувальників немає жодної жінки, серед всіх ілюстрацій водіїв лише одна водійка, а серед будівельників лише малярка. Такий розподіл може сприяти формуванню в учнівства стереотипів про різні професії та негативно вплинути на їх вибір професії в майбутньому.

Досить стереотипно зображені в навчальних книгах люди літнього віку. На більшості ілюстрацій вони проводять час виключно з родиною, їх немає серед представників професій у жодній з книг, хоча в реальному житті це не так. Та все ж, заслуговує уваги той факт, що в навчальних книгах мінімальна кількість зображень, які демонструють немічність та безпорадність осіб похилого віку.

Щодо сегрегації та поляризації за ознакою статі, то в усіх проаналізованих підручниках помітно розподіл іграшок та ігор на «дівчачі» і «хлопчачі». Але, на багатьох сторінках дівчатка та хлопчики об'єднані спільною діяльністю, граються разом, проводять досліди.

Вагомим позитивним моментом підручників є й те, що людина та людські цінності показано як через чоловічі, так і жіночі образи, але виключно через ілюстрації людей без будь-яких фізичних обмежень, етнічних українців/-ок.

У всіх підручниках використовується гендерночутлива мова, а саме фемінітиви та паралельні форми чоловічого та жіночого роду: «...ти пасажир або пасажирка» (авт. О. Большакова), «Ти школяр або школярка!» (авт. Н. Бібік), «Дорогий друже! Дорога подруго!» (авт. О. Волощенко), проте, в кожній книзі зустрічається мовний андроцентризм. Виявлено, що гендерночутлива мова не використовується при застосуванні слів «однокласники», «друзі», «дослідники», «школярики», «кондуктор», «покупець», «водій», «екскурсовод», «пасажир», «пішохід», «учні».

Отримані результати свідчать про те, що всі підручники лише частково відповідають недискримінаційному підходу в освіті та потребують удосконалення.

Список використаних джерел

1. Бібік Н. Я досліджую світ : підручник інтегрованого курсу для 1 кл. закл. заг. серед. освіти у 2 ч. / Н. Бібік, Г. Бондарчук. – Харків : Ранок, 2018. – 80 с.
2. Большакова І. Я досліджую світ : підруч. інтегр. курсу для 1 кл. закл. заг. серед. освіти у 2 ч. / І. Большакова, М. Пристінська. – Харків : Ранок, 2018. – 80 с.
3. Волощенко О. Я досліджую світ : підруч. інтегр. курсу для 1 кл. закл. заг. сер. освіти у 2-х ч. / О. Волощенко, О. Козак – Київ : Світич, 2018. – 128 с.
4. Гільберг Т. Я досліджую світ : підр. інтегр. курсу для 1 кл. закл. заг. серед. освіти / Т. Гільберг, С. Тарнавська, Н. Павич. – Київ : Генеза, 2018. – 112 с.
5. Грущинська І. Я досліджую світ : підруч. інтегр. курсу для 1 кл. закл. заг. серед. освіти у 2-х ч. / І. Грущинська, І. Дробязко. – Київ : Оріон, 2018. – 112 с.
6. Наказ МОН від 06.07.2018 №735 «Про видання підручників для 1 класу закладів загальної середньої освіти за кошти державного бюджету у 2018 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cutt.ly/Nz0TcZ4>

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, старший викладач Байдюк Н. В.